גן לאומי
הרודיון

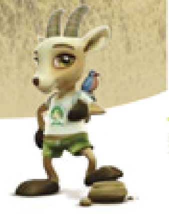

ברוכים הבאים לגן לאומי הרודיון

...לאחר שהציב זכר עולם לבני משפחתו ולידידיו, פנה הורדוס לשמר גם את זכרו שלו (...) במרחק שישים ריס מירושלים בנה תל, מעשה ידי אדם, שצורתו צורת שד, וקרא לו בשם זה (הרודיון), אך עיטר אותו ביתר פאר. את ראש התל הקיף מגדלים עגולים, ועל השטח המוקף מגדלים אלה בנה ארמון מפואר מאוד: לא רק מראה החדרים בבנייני הארמון היה מרהיב ביופיו, אלא גם הקירות, הכרכובים והגגות בחוץ היו מעוטרים בעושר רב...

יוסף בן-מתתיהו, מלחמת היהודים, א 420-419. תרגום ליזה אולמן

הרודיון בימי הורדוס

בשנת 40 לפסה"נ נאלץ הורדוס לנוס על נפשו מירושלים מפני השליט החשמונאי מתתיהו אנטיגונוס, לאחר שזה כרת ברית עם הפרתים (האימפריה המזרחית שלחמה אז ברומאים). אנטיגונוס ובני בריתו דלקו אחרי הורדוס ואנשיו והדביקו אותם מדרום-מזרח לבית לחם. הורדוס ניהל שם קרב נואש שכמעט עלה לו בחייו, אך בסופו של דבר נחלץ מרודפיו והמשיך במסעו. אירועי יום סוער זה נחרטו בנפשו של הורדוס, ונראה כי כבר אז נפלה בלבו החלטה להקים במקום את אחוזת קברו.

מיד אחרי האירועים האלה יצא הורדוס לרומא, שם הכתיר אותו הסנאט למלך יהודה. מימוש זכות זו לא בא להורדוס בקלות, ורק לאחר שלוש שנים השלים את כיבוש ממלכתו והכניע את מתתיהו אנטיגונוס. כך באה אל סופה המלוכה החשמונאית, והורדוס, בחסות רומא, הפך לשליט היחיד על הארץ.

בעשור השלישי לפסה"נ חזר הורדוס למקום שבו ניצל מידי אנטיגונוס והחל לבנות את הרודיון. כפי הנראה נבנה המקום כמרכז שלטון ומינהל ביהודה, לצד ירושלים, ששימשה בעיקר מרכז דתי. הורדוס בנה את המקום בתנופה מופלאה ובפאר רב, וקרא לו על שמו. אף שהמקום נושק למדבר, היו בו שפע מים שהובאו מרחוק, גנים ירוקים ובתי מרחץ.

הורדוס תכנן את המקום כמכלול ארמונות ענק (הגדול בעולם הרומי של אותם הימים) המורכב משלושה חלקים: 1. ארמון-מבצר ההר – שילוב ייחודי של ארמון, מבצר ומונומנט הבולט למרחקים; 2. הרודיון תחתית, המשלבת מתחם בילוי מפואר, מרכז מנהלי ומערכת מבנים שנועדו לטקס הלוויה של המלך; 3. מדרון ההר, שבחלקו הצפוני בנה הורדוס, לצד גרם מדרגות טקסי, תיאטרון מלכותי ואת מבנה הקבר שלו. כדי שזכרו יישמר לעד בנה המלך, לקראת מותו, מצבה ענקית בדמות הר מלאכותי הבולט למרחוק. המכלול הענק, שהשתרע על כ-250 דונם תוכנן על מערכת צירים לפי שושנת הרוחות. המכלול נבנה בשלבים, בתכנון וביצוע קפדניים. כל אלה מציבים את הרודיון בשורה הראשונה של המבנים החשובים בעולם הקדום.

תצפית אל תוך ארמון-מבצר ההר וסביבותיו

בהגעה אל פסגת ההר נפרש מראהו המרשים של המבנה העגול, ששימש בו-בזמן מעונו הפרטי של המלך, מבצר לשעת חירום ומונומנט. הארמון הוקף בשני מעגלי קירות עבים (כ-150 מ' היקפם), שבהם שולבו ארבעה מגדלים – שלושה עגולים-למחצה ואחד (המזרחי) עגול. בין החומות התנשאו במקור חמש קומות מעל למפלס החצר ושתי קומות מתחת. בעת בניית ההר המלאכותי כוסה מחצית הבניין הגדול מבחוץ, דבר שהביא, לאחר ההרס, למראה דמוי הר געש שבלועו ממוקם הארמון המבוצר.

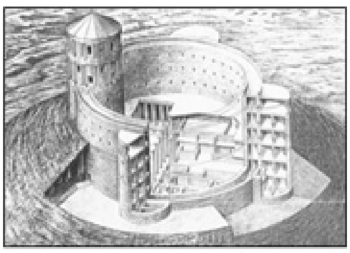

ארמון-מבצר ההר (שחזור)

מראש ההר אפשר להשקיף על הנוף המרהיב. במזרח נראים מרחבי מדבר יהודה, ים המלח והרי מואב שבעבר הירדן המזרחי; דרומה מכאן – תל תקוע המקראי, נחל תקוע (ואדי חריטון) והיישובים תקוע, נוקדים, כפר אלדד ותוות שדה בר; מצפון להר, מבית לחם מזרחה, פרושים יישובי הבדווים בני שבט התעאמרה. מעבר להם נראים קיבוץ רמת רחל וירושלים.

הארמון בימי הורדוס

הארמון השוכן בלוע ההר נחלק לכמה אגפים: בחציו המזרחי נמצאה חצר גדולה, ששימשה גן בן פתות, מוקף עמודים; חציו המערבי כלל את בית המרחץ, חדרי מגורים, חצר בצורת צלב ואולם אירוח מפואר (טרקלין). פתח הכניסה לארמון היה בקצהו הצפון-מזרחי.

כל קירותיו של הארמון טויחו ועוטרו בציורי קיר (פרסקו) ובטיח מכויר (סטוקו) בדגמים שונים. כותרות ובסיסי עמודים מגולפים ופריטים אדריכליים מגוונים, המוצגים כיום ברחבי הארמון, מלמדים אף הם על פארו הרב.

המגדל הגדול (המזרחי) התרומם במקור לכ-40 מ' גובה (רק בסיסו האטום שרד). חדרי המלכות (הסוויטה) ששכנו בראש מגדל זה העניקו מבט אל הנוף המרהיב ואפשרו ליהנות מרוח מרעננת גם בימים חמים.

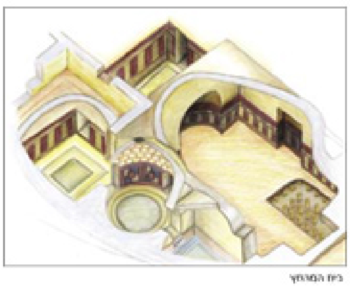

בית המרחץ

בית המרחץ שוכן בחלקו הצפון-מערבי של הארמון. במרכזו נמצא חדר פושר (טפידריום) עגול בעל כיפת אבן ייחודית. כיפה זו, ששרדה בשלמותה, היא העתיקה מסוגה שנותרה בישראל. הרצפה בחדר החם (קלדריום) נשענה על עמודי אבן, ומערכת החימום הזרימה אוויר חם אל החלל שתחתיה (היפוקאוסט). האוויר החם עלה בתעלות שנתצבו בקירות ובתקרת הקמרון וחימם את החדר.

הארמון בימי המרידות ובתקופה הביזנטית

בעת המרידות ברומאים הוסב אולם הטרקלין לבית כנסת, וספסלים נבנו לאורך קירותיו. בחצר הארמון התגלו גם שרידים של שני מקוואות טהרה שבנו המורדים וכן מבני מגורים דלים.

בתקופה הביזנטית נבנה מבנה תפילה קטן באחת מזוויות החצר הקטנה בצורת הצלב. ברחבי הארמון החרב נמצאו גם שרידים של תאי התבודדות של נזירים.

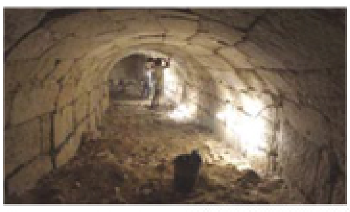

מסדרון בעל קמרון בבסיס המבצר

תולדות האתר לאחר ימי הורדוס

לאחר מותו של הורדוס בשנת 4 לפסה"נ נכלל הרודיון בתחום ממלכתו של בנו ארכילאוס, ששלט כעשר שנים. הנציבים הרומאים החזיקו במקום מאז ועד פרוץ המרד הראשון בשנת 66 לסה"נ. במרד זה התבצרו המורדים בהרודיון עד שהכניעו אותם הרומאים בשנת 71 לסה"נ, בשנה לאחר כיבוש ירושלים וחורבן בית המקדש.

הרודיון - מבט כללי

במהלך מרד בר כוכבא (132-135/6 לסה"נ) שימש ארמון-מבצר ההר מרכז חשוב של המורדים. עדויות לפעילות אנשיו של בר כוכבא בהרודיון נמצאו בחפירות האתר וכן בתעודות שנמצאו במערות מורבעאת שבמדבר יהודה.

בתקופה הביזנטית (המאות 4-7 לסה"נ) נבנה בהרודיון תחתית, על שרידי המבנים מימי הורדוס, כפר גדול ובו שלוש כנסיות. על חורבות ארמון-מבצר ההר הוקם אז מנזר קטן ומבנה תפילה קטן (קפלה). כפי הנראה המשיך היישוב בהרודיון תחתית להתקיים עד המאה ה-9 לסה"נ. מאז עמד הרודיון בשיממונו, עד ראשיתן של החפירות הארכיאולוגיות.

חפירות האגודה הפרנציסקנית בידי קורבו, 1960

חקר הרודיון

בזכות קרבתה לירושלים ולבית לחם ביקרו בהרודיון ("ג'בל פורדיס") עולי רגל כבר במאה ה-15. החוקר האמריקני אדוארד רובינסון זיהה את המקום כהרודיון בשנת 1838. האדריכל השווייצרי קונרד שיק תיאר את האתר במפורט בשנת 1879 ושרטט את תכניתו.

האב וירג'יליו קורבו, מטעם בית הספר הפרנציסקני למקרא בירושלים, היה הראשון שניהל חפירות בהרודיון, בין השנים 1962 ל-1967, ובמהלכן נחשף חלק גדול מארמון-מבצר ההר.

לאחר 1967 ערך גדעון פרסטר חפירות באתר העליון, לקראת הכשרתו כגן לאומי.

חפירות בקנה מידה נרחב החלו באתר בשנת 1972, בניהולו של אהוד נצר ז"ל מהמכון לארכיאולוגיה של האוניברסיטה העברית בירושלים. במשך השנים חשפה המשלחת את השרידים בהרודיון תחתית ואת המערכת התת-קרקעית בבטן ההר.

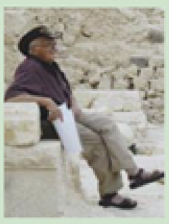

פרופ' אהוד נצר

(2010-1934)

ארכיאולוג ואדריכל במכון לארכיאולוגיה באוניברסיטה העברית בירושלים. פרופ' נצר היה חוקר בעל שם עולמי של האדריכלות של המלך הורדוס. במהלך הקריירה האקדמית שלו ערך חפירות ומחקרים באתרים רבים, בהם: מצדה, יריחו, קיסריה וציפורי. פרופ' נצר אף נודע במחקריו החשובים בתחום הארמונות בעולם הקלאסי, בתי הכנסת, בית המקדש בירושלים ובתחום אדריכלות הקבורה הנבטית.

פרופ' נצר שימש מנהל משלחת החפירות בהרודיון משנת 1972. הוא יזם, תכנן והביא לפיתוחו של הגן הלאומי באתר.

בשנת 2010 מצא פרופ' נצר את מותו באתר לאחר שמעד בעת עבודה בתיאטרון, לא הרחק מקברו של הורדוס.

בשנת 2007, לאחר שנים רבות של חיפושים, חשף אהוד נצר על מדרון ההר הצפוני של הרודיון, הפונה לירושלים, את שרידיהם של מבנה קבורה גדול וארונות קבורה מפוארים. מאוחר יותר נחשפו במדרון ההר תיאטרון מלכותי ומבנים נוספים. כך באה לפתרונה חידת מקום קבורתו של הורדוס, שהעסיקה את החוקרים במשך שנים רבות.

ביקור באתר

הרודיון תחתית

מן השביל העולה ממבואת הכניסה אל ראש ההר אפשר להתרשם משרידי הרודיון תחתית. שרידי האתר התחתון משתרעים למרגלות המדרון הצפוני של ההר, על פני כ-150 דונם. הרודיון תחתית כוללת את "הארמון הגדול", "מכלול הבריכה" המרשים, בית המרחץ וכן מבנים ששימשו למגורים של האורחים ושל פקידי המנהל. בצד כל אלה נמצא "מכלול הלוויה", שכלל טרקלין מפואר ("המבנה המונומנטלי") ובצדו מקווה טהרה גדול. ממזרח לטרקלין נראים שרידי משטח ארוך (350x25 מ') שנבנה כנראה לצורך טקס הלוויה המפואר של הורדוס.

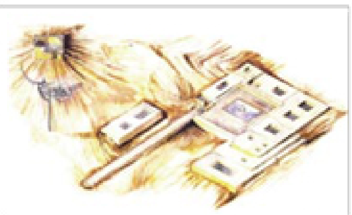

הרודיון בימי הורדוס (שחזור)

ארמון-מבצר ההר

ההר המלאכותי והכניסה אל ארמון-מבצר ההר

במהלך העלייה אל ראש ההר אפשר להתרשם, מימין לשביל, משכבת כיסוי האבנים הקטנות והחצץ שבנו את ההר המלאכותי – החרוט.

כ-20 מ' לפני הפסגה מסתעף שמאלה שביל המגיע לנקודה הצופה מטה, אל שרידי גרם מדרגות מרשים שהוביל אל פרוזדור הכניסה לארמון-מבצר ההר. בחפירות התברר כי גרם המדרגות ופרוזדור הכניסה, שנתמך על ידי מערכת קשתות, נבנו רק לקראת בנייתו של ההר המלאכותי דמוי החרוט, סמוך למותו של הורדוס. קדם להם גרם מדרגות מלכותי אחר, שעלה במדרון הצפוני, לצד התיאטרון, ובוטל.

הורדוס המלך

הורדוס נולד ככל הנראה בשנת 74 לפסה"נ למשפחה רבת השפעה ממוצא אדומי. בתקופה החשמונאית התגיירו אדומים רבים והשתלבו בממלכה. סבו, אנטיפס, היה מושל אדום מטעמו של אלכסנדר ינאי, ואביו, אנטיפטרוס, היה יועצו של המלך הורקנוס השני. את תולדות חייו של הורדוס אנו מכירים בעיקר מכתביו של יוסף בן-מתתיהו.

בשנת 47 לפסה"נ התמנה הורדוס למושל הגליל ובאותה שנה נשא את הראשונה מבין עשר נשותיו. הוא הוציא להורג מנהיג מורדים בגליל, נשפט על כך בידי הסנהדרין ונמלט. בחסות הרומאים כבש הורדוס מאוחר יותר את הארץ, ובשנת 37 לפסה"נ עלה על כס השלטון ביהודה, שבה שלט עד למותו בשנת 4 לפסה"נ.

שלטונו של הורדוס מציין את סוף דרכה של השושלת החשמונאית. הורדוס שלט תחת כנפיה של רומא, אך זכה לאוטונומיה רבה. הוא נודע במפעלי הבנייה המפוארים שיזם בארץ ומחוץ לה. לתהילה זכו הבנייה המחודשת של המקדש והגדלת מתחם הר הבית. לבד מייסוד ערים, דוגמת קיסריה ושומרון, ראוי לציין את הקמת נמל קיסריה, בניית מכלולי ארמונות, מקדשים, גנים ומפעלי מים באתרים רבים בארץ, כמו גם בניית מבצרי המדבר וחיזוקם. במפעלי הבנייה שלו באו לידי ביטוי כושר הארגון של המלך והחזון שלו. שילובן של טכנולוגיות וטכניקות בנייה חדשות, דוגמת השימוש בבטון, הביא את ההישגים האדריכליים לשיאים חדשים, ואין פלא כי ירושלים, פרי כפיו, תוארה בידי פליניוס הזקן כ"מפוארת בין ערי המזרח". בתקופתו ידעה יהודה פריחה כלכלית. לאחר מותו של הורדוס והכישלון של צאצאיו לייצב את השלטון, הפכה יהודה לפרובינציה באימפריה הרומית. תקופה זו הובילה למרד הגדול ולחורבן בית המקדש וירושלים.

קבר הורדוס

מבנה הקבר (מאוזוליאום) נחשף במדרון הצפון-מזרחי של ההר, סמוך לשרידי גרם המדרגות, ופניו לירושלים. המבנה בעל בסיס ריבועי (10x10 מ') והתנשא במקור לגובה 25 מ' לערך. המאוזוליאום כלל שלוש קומות חדרים וגג בצורת חרוט קעור. מעל למסד ניצבה קומה רבועה ועליה קומה עגולה שהוקפה ב-18 עמודים. המאוזוליאום נבנה באבן גיר קשה. הבנייה והעיטורים הרבים נעשו באיכות מעולה.

ארון הקבורה המיוחס להורדוס

סמוך למבנה הקבר התגלו שרידים של שלושה ארונות קבורה מאבן (סרקופגים). נראה כי הארון בגוון האדמדם שעוטר בוורדות (רוזטות) היה ארון הקבורה של הורדוס, ואילו השניים האחרים, שנבנו באבן לבנה, היו של בני משפחתו. שרידים של קירות תמך הנושאים אדמת גן ובריכת השקיה הם זכר לגן הנוי שהקיף את המאוזוליאום.

רק לקראת מותו של הורדוס הושלמה מערכת הקבורה. ארמון-מבצר ההר הוסב להר מלאכותי בצורת קונוס – מצבה אדירה הנראית ממרחקים. זהו ההר הנגלה לעינינו כיום. חשוב לציין כי מתחם הקבר עצמו הוא האזור היחיד במדרון שלא כוסה בשלב זה בעפר.

מבנה הקבר עצמו נהרס עד היסוד בידי המורדים במהלך המרד הראשון. ארון הקבורה שיוחס להורדוס נמצא מנותץ למאות רסיסים, ואילו שני הארונות האחרים הושלכו ממבנה הקבר ונמצאו שבורים למרגלותיו.

התיאטרון המלכותי

ממערב למבנה הקבר נחשף תיאטרון קטן (כ-32 מ' קוטרו) שהכיל כ-400 מקומות ישיבה. בראש היציע הצופה לירושלים נחשף ממצא יוצא דופן – האולם הפרטי של המלך ושל אורחיו. עיטוריו המעולים נעשו בידי אמנים שבאו מחוץ לארץ. בין השאר צוירה על קירות החדר סדרה של חלונות דמיוניים המשקיפים אל מראות טבע, מבני פאר ובעלי חיים. העיטורים נעשו בציור על טיח (סקו ופרסקו) ומכיור בטיח (סטוקו). יש להניח שחלק מעיטור התיאטרון נעשה לכבוד מרקוס אגריפס, המשנה לקיסר, שביקר בהרודיון בשנת 15 לפסה"נ.

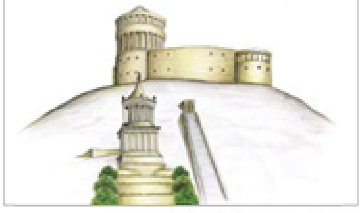

הרודיון לאחר הקמת ההר המלאכותי סביב הקבר (שחזור)

לקראת מותו של הורדוס, בעת שהושלם מכלול הקבורה המפואר, הוקרב התיאטרון למען בניית ההר המלאכותי. התיאטרון פורק וכוסה לעפר כדי ליצור את הקונוס הענק שיצר מצבה מושלמת, המדגישה את מבנה הקבר במדרון. גורל דומה היה למבנים נוספים במדרון, בהם מבני מחסנים ושירות ובתי אמידים. זמן-מה לפני הרס התיאטרון שימשו האולם המלכותי וחלקים אחרים במבנה, שאיבד מחשיבותו, למגורי הבנאים שעסקו בהקמת ההר המלאכותי.

האולם המלכותי בתיאטרון

התיאטרון המלכותי

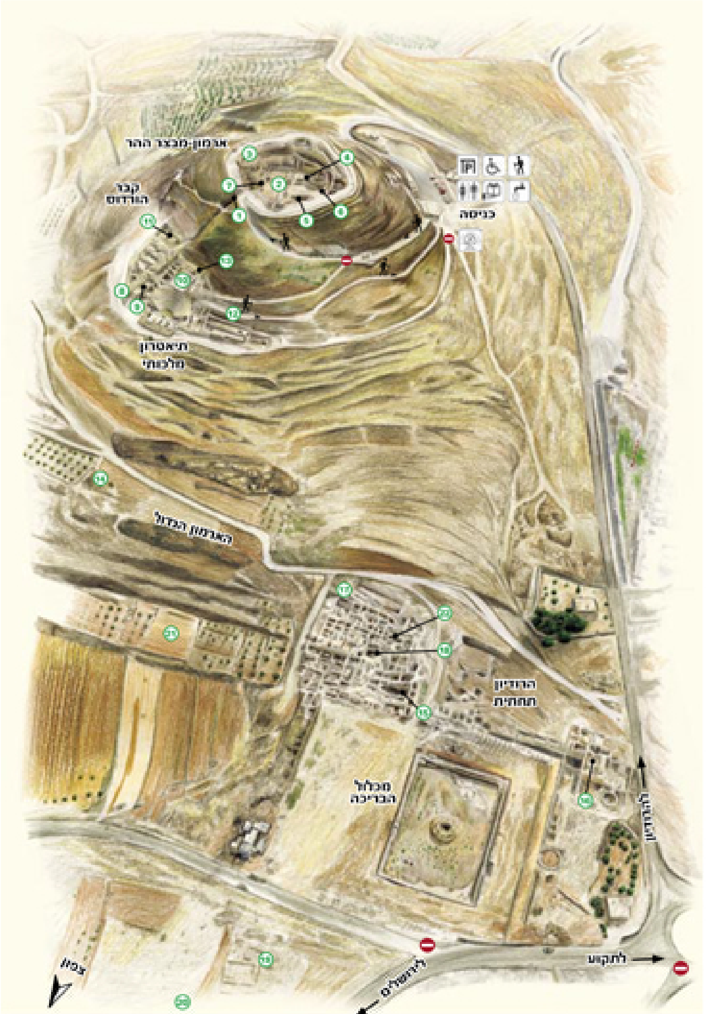

- חניה
- שירותים
- שביל הליכה
- שירותי נכים
- ברז מים
- מרכז שירות
- אין כניסה

מקרא:

1 הכניסה לארמון-מבצר ההר
2 החצר הגדולה
3 המגדל המזרחי
4 טרקלין – בית כנסת
5 בית מרחץ
6 הקפלה הביזנטית
7 כניסה למערכת התת-קרקעית
8 גרם מדרגות מאוחר
9 גרם מדרגות קדום
10 האולם המלכותי בתיאטרון
11 קבר הורדוס
12 מחסנים ובית אמידים
13 יציאה מהמערכת התת-קרקעית
14 הכנסייה המזרחית
15 המבנה המונומנטלי
16 בית המרחץ התחתון
17 הכפר הביזנטי
18 מקווה טהרה
19 הכנסייה הצפונית
20 בית אמידים
21 מסלול הלוויה
22 הכנסייה המרכזית

המערכת התת-קרקעית

הפתח העליון של המערכת התת-קרקעית (המכונה גם "מערכת המנהרות") נמצא למרגלות המגדל המזרחי. פתחה התחתון של המערכת נמצא במדרון ההר הצפוני, מעל התיאטרון.

המערכת כוללת שלושה מפעלי חציבה שונים:

1. **ארבעה בורות מים מימי הורדוס** – בור אחד (בור הביניים) נמצא מתחת לחצר הארמון, ושלושת הבורות האחרים נמצאים במדרון ההר הצפוני, בקצה השני של המערכת התת-קרקעית. אפשר לבקר בשני הבורות המערביים הגדולים. הבור המזרחי, הקטן, נמצא מתחת למבנה הקבר של הורדוס ולא ניתן לבקר בו.
2. **שרידי מנהרה מתקופת המרד הראשון** – מנהרה זו נחצבה כדי להבטיח אספקת מים למורדים שבמתחם הארמון בעת המצור שערכו כאן הרומאים. דרך מנהרה זו אפשר היה להביא מים מהבורות אל המבצר, בלי להיחשף לעין האויב.
3. **מערכת מנהרות מימי בר כוכבא** – המנהרות המסועפות, שחיברו חללים קדומים, יצאו מהמבצר והובילו אל פתחי גיחה נסתרים שנועדו להפתיע את יחידות הצבא הרומי אם יעלו לראש ההר (שניים מפתחי הגיחה נחשפו ליד שרידי קבר הורדוס). בניגוד למערכות המסתור הצרות והנמוכות שהתגלו בשפלת יהודה, תקרותיהן של המנהרות בהרודיון גבוהות ומאפשרות מעבר מהיר של לוחמים חמושים. חוצבי המנהרות שפכו את העפר אל תוך בורות המים.

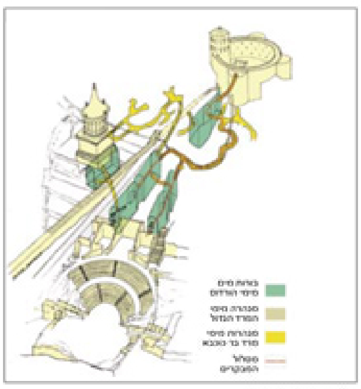

המערכת התת-קרקעית

כללי התנהגות בגן לאומי הרודיון

אנא הקפידו על הכללים האלה, למען בטיחותכם ולמען השמירה על ערכי המורשת בגן הלאומי:

- הכניסה לילדים עד גיל 10 מותרת רק בליווי מבוגר.
- הפגיעה בעתיקות אסורה!
- אין להוציא משטח האתר אבנים, חרסים, מטבעות וחפצי ערך אחרים.
- ההליכה מותרת בשבילים המסודרים בלבד. אל תחצו גדרות ומעקות.
- השהייה באתר מותרת רק בשעות שבהן האתר פתוח למבקרים.
- הבערת אש אסורה!
- אין להתקרב לשפת המצוק. היזהרו מנפילה ומהידרדרות אבנים.
- יש להצטייד במים, לנעול נעלי הליכה ולחבוש כובע.
- שמרו על הניקיון.
- השמעו להוראות הפקחים ודווחו על כל חפץ חשוד באתר.
- הסיור באחריות המטיילים בלבד.

שעות הפתיחה:

אפריל-ספטמבר: 17:00-8:00
אוקטובר-מרס: 16:00-8:00
בימי שישי ובערבי חג נסגר האתר שעה אחת מוקדם יותר.

פיתוח הגן והכשרתו לביקור הקהל נעשים ברשות הטבע והגנים בשיתוף עם משרד ראש הממשלה, המנהל האזרחי לאיו"ש, משרד התיירות, החברה הממשלתית לתיירות, [illegible]

החפירות הארכיאולוגיות נערכות בידי משלחת מטעם האוניברסיטה העברית בירושלים, ואנשי מעבדות מוזיאון ישראל עוסקים בשימור הממצאים.

כתיבה: פרופ' אהוד נצר ז"ל, רועי פורת
עריכה: [illegible]
עריכה לשונית: [illegible]
צילומים: משלחת חפירות הרודיון, האוניברסיטה העברית בירושלים, [illegible]
איורים: [illegible]
איור אורי: [illegible]
הפקה: [illegible]
הוצאת רשות הטבע והגנים

34. גן לאומי הרודיון

"כוכבית בטבע"
*3639

גן לאומי הרודיון, טל': 02-5636249

www.parks.org.il